

U PÁAJTALILO'OB ARCO

Comité de Transparencia del Senado de la República

U PÁAJTALILO'OB ARCO

Je'el u béeytal u k'a'abéetkuunsik u páajtalil ti' ilajil, Utskiinajil, Tseel yéetel Ma' Chíimpoolal (ARCO), chéen teech bey u yuumil ti' le ts'áaj ojéelalo' bey xan ku béeytal u meentik le máak a ts'ámaj ilik wa mina'anecho'.

Le k'áatankilo' je'el u béeytal u k'u'ubul ti' jump'éel ts'íibil ju'une', wa xan ti' uláak' formatos yéetel ti' xan medios electrónicos chíimpolta'an tumen U Noj Mola'ay ti' Sáasmeyajil, uti'al u K'aj Óolta'al u Meyaj Jala'achó'ob yéetel u Kanáanta'al u Chíikulilo'ob Wíinik (INAI).

Ti' le súukila' yaan k tsolik bix k'a'abéet u k'u'ubul yéetel u táan óolta'al jump'éeel k'áatankil ti' u páajtalilo'ob ARCO ti' U Noj Mola'ayil Ajxak'al A'almajt'aano'ob:

• Ba'axo'ob k'a'abéet ti' le k'áatankilo'

1. U k'ubik u ju'unil le k'áatankil ti' u Kúuchilil sáasmeyajil ti' U Noj Mola'ayil Ajxak'al A'almajt'aano'ob wa ti' leti'e' kúuchil yaan u chíikulo'ob wíinik, yéetel le je'elo'oba':

Ba'axo'ob k'a'abéet a k'ubik. Tuláakal k'áatankil ti' páajtalilo'ob ARCO k'a'abéet u taasik lelo'oba':

- U k'aaba' u yuumil le chíikulo'ob wíiniko'.
- Ju'uno'ob e'esik leti' u yuumil.
- Beyxan je'el u béeytal yéetel u k'aaba' le máax u ts'ámaj ilik wa mina'ano' yéetel le ju'uno'ob e'esik máaxi'.
- Tu'ux kajakbal wa uláak' tu'ux je'el u béeytal u k'amik bix u bin u k'áatankilo'.
- U tsolik tu beel yéetel jach chéen le ba'axo'ob chíikulo'ob wíinik u k'áat u jel ilo', u xot'o' wama' u k'áat u chíimpolti'.
- U tsolik le páajtalil taak u k'a'abéetkuunsiko' wa le ku k'áatik le u yuumilo'.
- Leken k'a'ana'anchajake', ju'uno'ob wa ts'áaj ojelalil ka u séebkuuns u kaxtal le u chíikulalo'ob wíiniko', ichil lela', u k'aaba' le kúuchil iliko'.

Uláak' ba'axo'ob k'a'abéet a k'ubik. Uláak' u jaats ti' le ba'axo'ob k'a'abéet u k'u'ubulo', yéetel le yáax ts'o'ok u chikpajalo', lela' yaan ba'al u yil ti' máakalmáak le páajtalil taak u k'a'abéetkuunsiko', lela' k'a'abéet u táakbesik le je'elo'oba' ich u k'áatankilo':

U Páajtal ilajil: leti' le bix u k'áat ka ts'áabak ti' le u chíikulo'ob wíinik ku k'áatiko'.

U páajtalil utskiinaj: leti' le ba'axo'ob u k'áat ka utskiinta'ak ti' u chíikulo'ob wíiniko', uti'al lelo', k'a'abéet u ts'áaik le ju'uno'ob no'oxtik le ba'ax ku k'áatiko'.

U Páajtalil tseel: leti' le ba'axo'ob beetik u k'áatik ka tse'elek u chíikulo'ob wíinik tu'ux líik'sa'ano', ti' le jejeláas tu'ux líik'sa'ano'ob tumen U Noj Mola'ayil Ajxak'al A'almajt'aano'obo'.

U Páajtalil ma' chíimpoolal: le ba'axo'ob beetik u k'áatik ka tse'elek u chíikulo'ob wíiniki', bey xan le lóobilo'ob yéetel le k'aasilo'ob je'el u taasik wa láayli' ka p'áatake'; wa bey xan, k'a'abéet u ye'esik ba'ax yóok'olal taak u k'a'abéetkuunsik le páajtalila'.

Wa le u ju'unil k'áatankil ma'atu na'atpajal ba'ax ku k'áatiko', wa ku binetik le ba'axo'ob ku k'áata'alo' wa ku k'a'abéetall uláak'o'obe', je'el u páajtal u k'áata'al ti' le ba'ax ku binetiko' ka u bis tu Kúuchil Sáasmeyajil ich 10 u p'éelal k'iin meyaj, wa ma' k'ubchaj le ba'ax ku k'áatalo', le k'áatankilo' yaan u p'áatal bey mix k'u'ube'.

2. . U ye'esik tu jaajil leti' u yuumil yéetel, wa yaan uláak' máax u ts'áamaj ilike', u ye'esik máax le u ts'ooka'.

Le u ju'unil k'áatankila' k'a'abéet u k'u'ubul yéetel jump'éel u copial u nu'ukulil yéeybal wa u credencial u yuumil le chiikulilo'ob wíniko' (Nu'ukulil yéeybal, pasaporte, cartilla militar, cédula profesional, licencia para conducir yéetel documento migratorio), bey xan ti' le máax u ts'áamaj ilik wa mina'ano', wa le u ts'ook k'ubik le k'áatankilo'.

Uti'al u yila'al wa jaaj leti'e' máax u ts'áamaj ilik wa mina'ano', je'el u páajtal u ye'esa'al yéetel le je'elo'oba':

1. Carta poder simple lela' ts'íibta'an tu táan ka'atúul máako'ob ilik, yéetel yaan u láak'intiko'ob u copial u nu'ukulil ku ye'esik máaxo'obi'.
2. Poder notarial; wa u páajtalil ku ts'áabal ti' u jeel máak
3. A bin teech yéetel máax a ts'áamaj ilik wa mina'anech ti' u Kúuchilil sáasmeyajil.

K'a'ana'an u yila'al wa jach jaaj leti' u yuumil yéetel máax u ts'áamaj ilik wa mina'ano', tumen le u ts'ooka' k'a'abéet u yojeltik ba'ax k'a'abéet u beetik ma'ayli' k'a'abéetkuunsa'ak le páajtalilo', lela' wa ku máane' yaan u k'a'abéetchajal le ju'uno'ob original ku k'áatalo' wa u copial certificada uti'al u ke'etelo'ob.

3. Utí'al máaxo'ob mina'an 18 u p'éelal ja'ab, máaxo'ob tsela'an u páajtalilo'ob wa luk'sa'an u beetik wa ba'axo'ob tumen le a'almajt'aano' yéetel ti' máaxo'ob kimeeno'obe', k'a'ana'an u yila'al u k'u'ubul le k'áatankil beya'.

Utí'al u k'abéetkuunsik u páajtalilo'ob ARCO le máaxo'ob ts'o'ok u ya'alalo'oba, leti'obe' ma' chéen le k'áatankil tsola'an te' yáax jaatso' ken u k'ubo'obo', leti'obe' k'a'ana'an xan u k'ubik le ju'uno'oba' je'el bix kun tsolbila'.

Máaxo'ob mina'an 18 u p'éelal ja'ab ti'. Wa u yuumo'ob k'abetkuunsik u páajtalilo'ob le paalo' yéetel leti'ob k'ubik le k'áantakilo':

- Ju'un e'esik máax le paalo'.
- U ju'unil tu'ux jóok'sa'ab u k'aaba' le paalo'.
- U nu'ukulil e'esik máax u yuum wa u na', taak u k'abéetkuunsik le páajtalilo'.
- Jump'éel ts'íibil ju'un tu'ux ku ya'alik, jach tu jaajil leti' le yuum wa leti' le na'tsil k'abéetkuunsik u páajtalilo'ob le paalo', yéetel tu'ux ku ya'alik mix luk'sa'an wa tsela'an u yilik u páajtalil le paalo'.

Wa mix u yuumo'ob máax k'a'abéetkuunsik u páajtalil le paalo', yéetel leti' k'ubik le k'áantankilo':

- Ju'un e'esik máax le paalo'.
- U ju'unil tu'ux jóok'sa'ab u k'aaba' le paalo'.
- U ju'unil e'esik jaaj ti' leti' yaan u páajtalilo'ob le paalo'.
- U nu'ukulil e'esik máax le máak k'ubik le k'áatankilo' yéetel ti' le yaan u páajtalil paalo'.
- Jump'éel ts'íibil ju'un tu'ux ku ya'alik, jach tu jaajil leti' k'abéetkuunsik u páajtalilo'ob le paalo', yéetel tu'ux ku ya'alik mix luk'sa'an wa tsela'an u yilik u páajtalil le paalo'.

Wa juntúul kanampaal k'a'abéetkuunsik u páajtalil le paalo':

- Ju'un e'esik máax le paalo'.
- U ju'unil tu'ux jóok'sa'ab u k'aaba' le paalo'.
- U ju'unil e'esik leti' le kanampaalo'.
- U nu'ukulil e'esik máax le kanampaalo'.
- Jump'éel ts'íibil ju'un tu'ux ku ya'alik, jach tu jaajil leti'e' p'ata'an kanampaalil u k'abéetkuuns u páajtalilo'ob le paalo', yéetel tu'ux ku ya'alik mix luk'sa'an wa tsela'an u yilik u páajtalil le paalo'.

Uti'al u k'a'abéetkuunsa'al u páajtalilo'ob ARCOS le máaxo'ob tsela'an u páajtalilo'ob wa luk'sa'an u beetik wa ba'axo'obo':

- Ju'un e'esik máax u yuumil le chíikulilo'ob wíiniko'.
- Ju'un e'esik tu'ux jts'áab u kanampaal.
- U nu'ukulil e'esik máax le kanampaalo'.
- Jump'éel ts'íibil ju'un tu'ux ku ya'alik, jach tu jaajil leti' p'ata'an kanampaalil u k'a'abéetkuuns u páajtalilo'ob le paalo', yéetel tu'ux ku ya'alik mix luk'sa'an wa tsela'an u yilik u páajtalil le paalo'.

Uti'al k'áatankilo'ob uti'al u k'a'abéetkuunsa'al u páajtalilo'ob ARCOS le máaxo'ob kimeeno'obo':

- U ju'unil e'esik ts'o'ok u kíimil u yuumilo'.
- Ju'uno'ob e'esik leti' p'ata'an k'a'abéetkuunsik le páajtalilo'.
- U nu'ukulil e'esik máax le máak k'áatik u k'a'abéetkuuns le páajtalilo'ob ARCOo'.

Yaan u na'ata'al bey jump'éel interés jurídico le páajtalil ku taal ti' jump'éel a'almajt'aan ku ts'áaik ti' juntúul máak u beetik wa ba'ax tu yóok'olal yaanal máak tumen ma'atáan u páajtal u beetik leti'. Tu yóok'olal lelo' ku k'áatik u k'a'abéetkuuns u páajtalilo'ob ARCO.

Máaxo'ob je'el u páajtal u t'aan tu yóok'olalo' ku beytal tsikbaltbil xma' xoot'il: le albaceao', jk'amba'albáaj, le legatarios wa uláak' je'el máax ts'áaba'an tumen u yuumil uti'al u k'a'abéetkuuns u páajtalilo'ob ARCO tu k'aaba'o', le je'ela' yaan u chíimpolta'al yéetel jump'éel u copiail tu'ux ku ts'áabal ti' leti'o', le je'ela' máansa'an ti' juntúul notario público wa tu táan ka'atúul máako'ob ilik.

Wa u yuumil mina'an 18 u p'éelal ja'ab ti'e', le interés jurídico' yaan u ye'esik yéetel u copiail u ju'unil kíimik, beyxan uláak' e'esik máax le paalo' yéetel máax jets'meyajtik le patria potestad wa tutelao', beyxan jump'éel ts'íibil ju'un tu'ux ku ya'alik, jach tu jaajil mix luk'sa'an wa tsela'an u yilik u páajtalil le paalo'.

Ti' tu ka'ap'éelal k'a'abéet u k'u'ubul yéetel jump'éel ts'íibil ju'un tu'ux ku tsolik ba'ax yóok'olal ku k'áatik ilajil, utskiinajil, tseel yéetel ma' Chíimpoolal ti' u chíikulil máak kimeen.

B. U jets'k'iinil yéetel u beelankilmeyaj uti'al u táan óolta'al le k'áatankilo'ob uti'al u k'a'abéetkuunsa'al le páajtalilo'ob ARCOo'.

Ya'al u k'u'ubul le k'áatankil yéetel le ju'uno'ob k'a'abéet ku k'áatalo', le kúuchil ti' sáasmeyajo' yaan u beetik:

- Ich 20 u p'éelal k'iino'ob meyaj yaan u ya'alik wa ku máan wa ma' le k'áatankilo', lela' ku káajal u xo'okol ya'al u sáastal tu jeel k'iin k'a'amik le k'áatankilo'. Le jets'k'iina' je'el u béeytal u ts'áabal uláak' 10 u p'éelal k'iino'ob meyaj lekéen yanak ba'alo'ob no'oxlike'.
- Wa ku máan u k'a'abéetkuunsa'al le páajtalilo' yaan u yila'al u beeta'al le ba'axo'ob k'a'abéeto' uti'al u chíimpolta'alo', ich 15 u p'éelal k'iino'ob meyaj, lela' ku káajal u xo'okol ya'al u sáastal tu jeel k'iin k'u'ubik le ts'iibilju'un tu'ux ku ya'ala'al ti' u je'el u páajtale'.

U k'a'abéetkuunsa'al le páajtalilo'ob ARCOo' ma' talami' yéetel xma' bo'olil, chéen je'el u béeytal u ch'a'abal taak'in uti'al u jóok'sa'al u copiaiil, yéetel u Jala'acht'anta'al ju'uno'ob wa u túuxta'al ts'áaj ojéelalile'.

U ts'ooke', lekéen yanak u jeel bix k'a'abéet u k'áata'al u k'a'abéetkuunsa'al le páajtalilo'ob ARCO ti' u chíikulalo'ob wiiniko', yaan u ts'áabal k'aj óoltbil, ich 5 u p'éelal k'iin ya'al u k'ubik u ju'unil u k'áatankilo', leti'e' je'el u béeytal u k'a'abéetkuunsik u páajtalil yéetel le túumben bix u yoksa'al u ju'unil le k'áatankilo' wa ku p'atik bey yéetel le úuchbeno'.

C. U Kúuchilil Sáasmeyaj.

Leti' kun áantaj yéetel nu'ukbesik tuláakal súutuk uti'al a meentik u ju'unil k'áatankil; yéetel xan ti' u kúuch óolo'ob. Wa yaan yaayaj kux óolal ti'e', lela' yaan u yáanta'al ti' ba'ax k'a'ana'an ti'e', yaan u ts'áabal le ba'axo'ob k'a'abéet u yojéeltik uti'al u k'a'abéetkuunsik u páajtalilo'ob ARCOo'.

D. U Ba'alil Xak'alil.

Wa ma' tu k'am óolta'al le ba'ax tu núukaj le U Mola'ayil Jets' A'almajt'aano'ob ti' le k'áatankil ti' páajtalilo'ob ARCOo', je'el u béeytal u k'ubik jump'éel ba'al xak'albil tu táan INAI wa ti' u Kúuchil Sáasmeyaj ti' u U Mola'ayil Jets' A'almajt'aano'ob, ich 15 u p'éelal k'iino'ob ti' meyaj ti' le k'iin ka jk'ub u ju'unil le ba'ax núuka'ab ti'o'.

Traducido al Maya por Jael Vázquez, quien cuenta con registro en el Padrón Nacional de Intérpretes y Traductores en Lenguas Indígenas INALI.

MESA DIRECTIVA

Sen. Martí Batres
Guadarrama
Presidente

Sen. Mónica Fernández
Balboa
Vicepresidenta

Sen. María Guadalupe
Murguía Gutiérrez
Vicepresidenta

Sen. Jorge Carlos Ramírez
Marín
Vicepresidente

Sen. Antares Guadalupe
Vázquez Alatorre
Secretaria

Sen. Verónica Delgadillo
García
Secretaria

Sen. Nancy de la Sierra
Arámbaro
Secretaria

Sen. María Antonia
Cárdenas Mariscal
Secretaria

Sen. Verónica Noemí
Camino Farjat
Secretaria

Sen. José Luis Pech
Vázquez
Secretario

Sen. María Guadalupe
Saldaña Cisneros
Secretaria

COMITÉ DE TRANSPARENCIA

Mauricio Farah Gebara
Presidente

Luis Daniel Ávila Rojas
Integrante

Andrés Lozano Lozano
Integrante

Abelardo Martín Miranda
Integrante

Mario López García
Integrante

Marco Antonio Soto
Caballero
Secretario Técnico

Senado de la República
Secretaría Técnica del Comité de Transparencia
Av. Paseo de la Reforma 135, Of. 14, PB del Hemiciclo.
Col. Tabacalera, Alcaldía de Cuauhtemoc, Ciudad de México
Tel. 5345 3000 Ext. 4304
<https://transparencia.senado.gob.mx/comite-transparencia>